

MIRRORS

Πολυφωνικές αφηγήσεις για έναν κοινωνικό κόσμο σε κρίση

Νίκος Παναγιωτόπουλος & Franz Schultheis

Μεθυσμένο καράβι

Οι επιβάτες του Τιτανικού χορεύουν και δειπνούν, παίζει μουσική. Μια ζεστή ανεμελιά βασιλεύει. Στο μεταξύ, το πλήρωμα της Μέδουσας, έπειτα από μία εξαντλητική μέρα δουλειάς, κοιμάται ήσυχα. Τα πλοία ακολουθούν την προκαθορισμένη τους ρότα πάνω από τις αβύσσους του Ωκεανού. Το μεθυσμένο καράβι του πλανητικού νεοφιλελεύθερου καπιταλισμού πλέει, εξίσου μοιραία, προς την αναμενόμενη καταστροφή.

Maelstrom

Τι εποχή! Κράτη ολόκληρα καταλήγουν να είναι επισφαλής, οι κυβερνήσεις τους υπό επιτήρηση, οι πληθυσμοί τους να στερούνται τη λαϊκή κυριαρχία τους, εκτιθέμενοι σε δραματικές υλικές και ηθικές οδύνες υπό το κράτος μιας παράλογης οικονομικής λογικής.

Παρόλο που ο καπιταλισμός, από τη γέννησή του, εδώ και δύο αιώνες, έχει δημιουργήσει κοινωνίες που βρίσκονται σε διαρκή κρίση, μέσα σε λίγα μόνο χρόνια, βρισκόμαστε αντιμέτωποι με μία ριζική επιδείνωση και επιτάχυνση των αυτοκαταστροφικών του τάσεων και της κοινωνικής παθολογίας που τις συνοδεύει.

Η κρίση που ζούμε είναι, πράγματι, παγκόσμια, για να μην πούμε ολοκληρωτική, και αφορά όχι μόνο στην οικονομική α-ταξία της απορρυθμισμένης νεοφιλελεύθερης καπιταλιστικής τάξης πραγμάτων, αλλά και στους πολιτικούς θεσμούς, στο ρόλο και τη νομιμοποίησή τους, στο ζήτημα των διαρκώς αυξανόμενων κοινωνικών ανισοτήτων και της υλικής επισφάλειας ολόενα μεγαλύτερων ομάδων πληθυσμού, ακόμα και στις λεγόμενες «ανεπτυγμένες χώρες». Έχουμε να κάνουμε, κυρίως, με προβλήματα κοινωνικού αποκλεισμού των νέων γενεών, οι οποίες δυσκολεύονται όλο και περισσότερο να εισέλθουν στην αγορά εργασίας και να διεκδικήσουν μία νόμιμη θέση στην κοινωνία. Είναι ταυτοχρόνως μια κρίση πίστης και εμπιστοσύνης στην ισχύουσα πολιτική και κοινωνική τάξη πραγμάτων, σε παραδοσιακές αξίες και κανόνες, σε ό,τι θεωρείται δεδομένο για τον κοινό νο. Αυτή η

σιωπηρή συναίνεση σε όσα θεμελιώνουν τον κοινωνικό μας κόσμο, η οποία φαίνεται να έχει απολεσθεί, αντικαθίσταται από μια συλλογικά προϊούσα απομάγευση και από ένα πρωτόγνωρο αίσθημα δυσφορίας έναντι του παγκόσμιου καπιταλιστικού πολιτισμού.

Τέλος, κι αυτό είναι εξίσου σημαντικό, πρόκειται για μία κρίση ενός εν εξελίξει μεζονος πολιτικού, κοινωνικού και οικονομικού σχεδίου: του ευρωπαϊκού, που ενώ αρχικά γινόταν αντιληπτό ως πορεία προς μια δημοκρατική και αλληλέγγυα πολιτική ένωση ισότιμων εταίρων, όλο και περισσότερο αποδεικνύεται χίμαιρα. Η διανομή των κερδών πραγματοποιείται σύμφωνα με το νόμο του ισχυροτέρου και το όνειρο μετατρέπεται σε εφιάλτη για όσους μένοντας εκτός διανομής, στιγματίζονται, σε αυτές τις σχέσεις διεθνούς συμβολικής κυριαρχίας, ως «υποανάπτυκτοι» και υποβιβάζονται, όπως η Ελλάδα, στην κατηγορία της «αποικίας».

Οι Σειρήνες και η Χάρυβδη

Κι όμως, οι αυτόκλητοι ιερείς της θρησκείας της Αγοράς εξακολουθούν να ψέλνουν το ευφημιστικό όσο και μιανό τροπάριο των απαρέγκλιτων επιταγών της και του *one best way*, όπου κάθε εναλλακτική λύση είναι αδιανόητη.

Πώς να αντιταχθεί κανείς σε μια τέτοια κυρίαρχη ιδεολογία, ένα είδος κυνικής αρνητικής ουτοπίας, που εμφανίζει την οικουμενική επικράτηση της ριζοσπαστικής εμπορικής και νεοδαρβινικής λογικής ως το μόνο, τελεολογικά αναπόδραστο, πεπρωμένο της ανθρωπότητας; Πώς να αντισταθεί κανείς σε μια κοσμοθεωρία που αντλεί τη δύναμή της από τις ετυμηγορίες μιας κραταιάς επιστήμης, της οικονομικής, η οποία είχε ανέκαθεν όλα τα εχέγγυα μιας νόμιμης ηγεμονίας και μιας αλάθητης εξουσίας, παρά τις αδιαμφισβήτητες κοινωνικές καταστροφές και την ανθρώπινη οδύνη που προκαλούνται στο όνομά της;

Φιμωμένη Κασσάνδρα

Πολύ συχνά –υπερβολικά συχνά!– δεν καταφέρνουμε να αναγνωρίσουμε και να κατανοήσουμε ορισμένες κομβικές ιστορικές στιγμές, αποφασιστικές καμπές στην εξέλιξη του κοινωνικού κόσμου, παρά μόνο όταν οι δραματικές τους συνέπειες είναι πλέον ολοφάνερες και βρισκόμαστε αντιμέτωποι με τετελεσμένα γεγονότα.

Όσες και όσοι τολμούν να υψώσουν τη φωνή και να δείξουν με το δάχτυλο τα επαπειλούμενα διατρέχουν τον κίνδυνο να εξοστρακισθούν ως Κασσάνδρες, που περιγράφουν τον κόσμο με

τα χρώματα της Αποκάλυψης και πλάθουν μύθους τρόμου χωρίς την παραμικρή εμπειρική βάση.

Ας έχουμε όμως το θάρρος να το πούμε και να το ξαναπούμε δυνατά: έχουμε ήδη εισέλθει σε μια παγκόσμια, βαθιά και διαρκή κρίση, όσο κι αν οι θεματοφύλακες του υπάρχοντος οικονομικού καθεστώτος θέλουν να μας κάνουν να πιστέψουμε ότι η κρίση αυτή έχει παροδικό χαρακτήρα και ότι οι αρνητικές συνέπειές της, που όλοι μας ζούμε, είναι αναπόφευκτες «παράπλευρες ζημιές» – αρκεί λοιπόν να κάνουμε λίγη υπομονή για να μπορέσουμε σύντομα να δούμε φως στην άκρη του τούνελ.

Ας ψάξουμε για αντίδοτα προκειμένου να εξουδετερώσουμε τις παραλυτικές συνέπειες αυτής της κυρίαρχης ιδεολογίας και ας τολμήσουμε να θέσουμε ριζοσπαστικά ερωτήματα, αντίστοιχα με τις απειλές που θέτουν σε κίνδυνο τα κεκτημένα των δημοκρατικών μας πολιτισμών και αποσταθεροποιούν την ατομική και κοινωνική ύπαρξή μας.

Είναι ο καιρός

Αν όχι τώρα, τότε;
Άλλοτε για καλό κι άλλοτε για κακό, έρχονται ιστορικές στιγμές κομβικής σημασίας, και τότε καλείται κανείς να επιλέξει εάν θα βιώσει και θα νοηματοδοτήσει την κρίση ως «κίνδυνο» ή ως «ευκαιρία». Μια κρίση, όπως αυτή που ζούμε σήμερα, μπορεί πράγματι να μας παραλύσει, όταν όμως δεν έχει μείνει πια τίποτε σπουδαίο να χάσουμε, μπορούμε να εντοπίσουμε αυτή την καμπή της ιστορίας και να επιχειρήσουμε να της δώσουμε μια τροπή εντελώς αντίθετη απ' αυτή που εμφανίζεται ως αναπόδραστη νομοτέλεια. Ήρθε η στιγμή να δράσουμε συλλογικά και αλληλέγγυα προκειμένου να υπερασπιστούμε τα ιστορικά κεκτημένα που κατόρθωσαν να διατηρήσουν οι ευρωπαϊκοί πολιτισμοί μας, μέσα από μια μακρά διαδικασία μαθητείας, προτού τα όνειρά τους για δημοκρατική και ενωμένη Ευρώπη μετατραπούν σε εφιάλτη από ένα τεχνοκρατικό καθεστώς που υπηρετεί την οικονομική θρησκεία της Αγοράς.

Αθήνα

Αν όχι εδώ, πού;
Οι δομικές αντιφάσεις που χαρακτηρίζουν τον νεοφιλελεύθερο καπιταλισμό και οι ολέθριες συνέπειές τους για τους πληθυσμούς που υποβάλλονται σε αυτόν εκδηλώνονται κατάφωρα στις ευάλωτες κοινωνίες του «Τρίτου Κόσμου» ή σε εκείνες της νέας

αναδυόμενη ηπειρού που θα μπορούσαμε, κατ' αναλογία, να ονομάσουμε «Τρίτη Ευρώπη», δηλαδή σε εκείνες της ευρύτερης περιοχής της Μεσογείου, στις οποίες περιλαμβάνεται και ο ιδεοτυπικός εκπρόσωπός τους, η ελληνική. Εδώ, όλα τα συμπτώματα των κοινωνικών παθολογιών που σκιαγραφήθηκαν παραπάνω είναι παρόντα καθ' υπερβολή και τόσο ευδιάκριτα, σαν μέσα από μεγεθυντικό φακό. Δεν είναι τυχαίο ότι η Ελλάδα, στα μάτια της Ευρωπαϊκής Αριστεράς, έχει ήδη καταστεί προνομιακό πεδίο διατύπωσης των μεγάλων πολιτικών και κοινωνικών ερωτημάτων της εποχής μας, παρά την περιθωριακή (αλλά αποφασιστική σε επίπεδο συμβολισμών) σημασία της. Πού αλλού να θέσει κανείς ριζοσπαστικά ερωτήματα, αν όχι εκεί ακριβώς όπου επιβάλλονται με τον πιο φλέγοντα τρόπο;

Ερωτήματα

Όταν τίποτα πια δεν μπορεί να θεωρείται αυτονόητο, τα ερωτήματα πρέπει να αρχίσουν να τίθενται με τρόπο ριζοσπαστικό:

- Σε ποια κοινωνία ζούμε;
- Σε ποια κοινωνία θέλουμε να ζούμε;
- Πώς θα φτάσουμε εκεί;

Διάλογοι

Το μικρό αυτό βιβλίο που καταθέτουμε στο κοινό είναι προϊόν ενός διαλόγου μεταξύ τέχνης και κοινωνιολογίας. Εκατέρωθεν, ο διάλογος αυτός προέκυψε από την κοινή επιθυμία μας να ξεφύγουμε από τα όρια που μας επιβάλλει η αυτοαναφορικότητα ή η αυτάρκεια της ειδικής γνώσης μας και των ειδικών μορφών αφήγησης που υιοθετούμε.

Αλλά γιατί να εγκαταλείψουμε το ασφαλές και γνώριμο πλαίσιο εργασίας μας (καλλιτεχνικής ή επιστημονικής) και να ριψοκινδυνεύσουμε σε ένα έδαφος τόσο ελάχιστα κωδικοποιημένο και αναγνωρισμένο, αναζητώντας μια κοινή γλώσσα, ένα είδος μετα-αφήγησης που δεν έχει ακόμα επινοηθεί; Πειπαισμένοι για την αναγκαιότητα να εφεύρουμε νέα συμβολικά όπλα, οφείλουμε να ανεγείρουμε αποτελεσματικά τείχη προστασίας και να συλλάβουμε στρατηγικές άμυνας πέραν της πεπατημένης. Οφείλουμε να εφεύρουμε μία κοινωνία ελευθερωμένη από την κυρίαρχη ιδεολογία και να δημιουργήσουμε καινοφανείς συμμαχίες ανάμεσα σε διαφορετικούς τύπους δρώντων υποκειμένων, εφοδιασμένους με ιδιαίτερα εργαλεία και ικανότητες ώστε να αντιλαμβάνονται και να κατανοούν τον κοινωνικό κόσμο.

Δημόσια κοινωνιολογία

Χάρη σ' αυτή την κρίσιμη ιστορική στιγμή, ανακαλύψαμε τις εκλεκτικές συγγένειες που συνδέουν τα ιδιαίτερα σημεία από τα οποία τέχνη και επιστήμη θεώνται τον κοινωνικό κόσμο, καθώς και την κοινή μας πρόθεση να δώσουμε δημόσια αποτελεσματικότητα στις αναπαραστάσεις και τις αφηγήσεις μας γύρω από έναν κοινωνικό κόσμο γεμάτο παράλογες αντιφάσεις.

Για την κοινωνιολογία που υπερασπιζόμαστε, είναι μονόδρομος, υπό αυτές τις δραματικές συνθήκες, η επιλογή να γίνει πραγματικά «επιτελεστική» και να λάβει τη μορφή μιας «δημόσιας κοινωνιολογίας», δηλαδή μιας κοινωνιολογίας που θα δρα και θα διατυπώνει τις διαγνώσεις της έξω από τον ελεφάντινο πύργο του ακαδημαϊκού κόσμου. Στα ίχνη του Pierre Bourdieu, κάνουμε ό,τι καλύτερο μπορούμε ασκώντας μια κατανοητική κοινωνιολογία και μια κοινωνιοανάλυση «από τα κάτω», αφουγκραζόμενοι τους καθημερινούς ανθρώπους, γυναίκες και άνδρες, αναμεταφράζοντας, με τα θεωρητικά και μεθοδολογικά μας μέσα, τις μαρτυρίες τους γι' αυτά που ζουν στην εποχή της κρίσης. Όμως, προκειμένου αυτές να θεαθούν και να ακουστούν δημοσίως, μια τέτοια κοινωνιολογία χρειάζεται τη δική της ισχυρή συμβολική γλώσσα, ικανή να αγγίξει τις νευρικές απολήξεις του καιρού και τις ευαίσθητες χορδές του κόσμου, υπερβαίνοντας τον ορθολογισμό και τη γραμμικότητα που συνήθως περιορίζουν τους επιστημονικούς λόγους της.

Δημόσια τέχνη

Αντίστοιχα τίθεται, σε μια τέτοια συγκυρία, και το ερώτημα για την τέχνη. Μπορεί άραγε να καταφύγει στον δικό της πύργο, υπερασπιζόμενη την αυτονομία της υπό ολοένα δυσκολότερες συνθήκες, και να αξιώνει να υπάρχει μόνο καθ' εαυτήν και δι' εαυτήν; Το δόγμα «η τέχνη για την τέχνη», ένα είδος διακήρυξης ανεξαρτησίας και αυτονομίας του είδους «χωρίς Θεό και Αφέντη», το οποίο μπορεί να την οδηγήσει στην άρνηση να εκπληρώσει συγκεκριμένες κοινωνικές και πολιτικές λειτουργίες, ανθιστάμενη στην απαίτηση να τεθεί στην υπηρεσία του δημόσιου συμφέροντος, δεν θα έπρεπε, άραγε, να ανασταλεί, τουλάχιστον προσωρινά, τη στιγμή που η οικονομικοποίηση και η εμπορευματοποίηση σε όλες τις σφαίρες της κοινωνικής και πολιτισμικής ζωής βλάπτει καίρια όχι μόνο την κοινωνική συμβίωση αλλά και την ίδια την τέχνη, καταργώντας την αυτονομία και αναιρώντας έτσι το λόγο ύπαρξής της;